15.1.2019

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Viite: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan asiantuntijapyyntö 26.11.2018

Tulevaisuusvaliokunta keskiviikko 16.01.2019 klo 09:00 / VNS 5/2018 vp / Asiantuntijapyyntö

Kirjallinen asiantuntijalausunto, professori Anne Kovalainen, Turun yliopisto

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on pyytänyt kirjallista asiantuntijalausuntoa liittyen VNS 5/2018 vp Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 2. osaan: Ratkaisuja työn murroksessa https://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiakirjat/VNS+5/2018.

Taustaksi

Toimin yrittäjyyden ja liiketoimintaosaamisen professorina Turun yliopistossa, kauppakorkeakoulussa ja johdan Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa tutkimuskonsortiota (www.smartworkresearch.fi, 2016–2019). SWiPE-konsortioon kuuluvat Turun yliopiston lisäksi ETLA ja Työterveyslaitos. Tutkimuskonsortiossa on n. 20-25 varttunutta tutkijaa Suomesta ja ulkomailta.

SWiPE-konsortio tutkii, englanninkielisen nimilyhenteensä mukaisesti fiksua työtä alustatalouden aikakaudella. Mm. digitalisaation ja teknologisen kehityksen suorat ja epäsuorat muutokset jotka kohdistuvat työhön, työn organisointiin ja työtehtäviin, ovat hankkeemme tutkimuskohteita. Tutkimme mm. korkeasti koulutettujen digitalisaatio-valmiuksia ja kiinnostusta alustatalouteen sekä globaalilla asiantuntija-alustayrityksellä työtään ja osaamistaan tarjoavien työuraa, ansioita ja työhön kohdistuvia tulevaisuuden odotuksia. Tutkimme myös ruokalähettien kokemuksia työstään sekä julkisen sektorin työn automaatio- ja robotisaatioprosesseja. Monipuolinen kuva ja analyysit tapahtumassa olevista moniulotteisista muutoksista auttavat meitä tutkijoina tarkentamaan käsityksiä ja tarjoamaan osaamistamme käyttöön

Digitalisaatio ja teknologia aikaansaavat muutoksia mutta ne myös tarjoavat mahdollisuuksia muuttaessaan talouden tuotantorakenteita ja työllisyyttä. Muutosten uusi ennakoimattomuus ovat osa globaalia talouden toimintakenttää, joka on kansallisissa ratkaisuissa mukana, halusimme sitä tai emme. Kansallisten ratkaisujen sopeutuminen globaaleihin muutoksiin ei kuitenkaan voi olla passiivista sopeutumista vaan aktiivista ratkaisujen, kestävän kehityksen mukaista ratkaisujen etsimistä. Ratkaisujen löytäminen edellyttää monipuolisen tutkitun tiedon käyttämistä osana päätöksentekoa.

Johdanto

Valtioneuvoston lausunnon kohteena oleva tulevaisuusselonteko käsittelee laajaa ja yhteiskunnan kehityksen ja tulevaisuuden kannalta keskeistä työn ja työelämän tulevaisuuden muutosta. Tämän kompleksisen kokonaisuuden hahmottamiseksi kaksiosainen tulevaisuusselonteko asettaa tehtäväkseen olla keskustelunavaus tuleville vuosille. Tulevaisuusselontekojen tehtävä on tunnistaa ja nostaa esiin päätöksenteon kannalta huomiota vaativia asioita. Tämän lausunnon kohteena olevan tulevaisuusselonteon toisen osan tavoitteena on tunnistaa työhön liittyviä toivottavia tulevaisuuksia,

päätöksentekotarpeita sekä niitä yhteiskunnallisia kysymyksiä, joiden pitkän tähtäimen ratkaisut ovat keskeinen valtiovallan tavoite. Tehdyillä ratkaisuilla ja esiteltävillä ratkaisuvaihtoehdoilla olisi oltava pitkäaikainen, muutokset huomioonottava vaikutus. Selonteko sisältää lukuisia toimenpide-ehdotuksia, joiden yhteisarviointiin kiinnitän huomiota lausunnon loppupuolella.

Lausunto

Tulevaisuusselonteko lähtee liikkeelle muutosten lähes pakottavasta ja yhdensuuntaisesta voimasta. Suuri osa teknologian ja työn tutkijoista pitääkin teknologisten muutosten merkitystä tärkeänä ja irreversiibelinä, peruuttamattomana – ei ole mahdollista suuressa mittakaavassa palata aikaisempiin tuotantoteknologioihin ja niiden käyttöön. Mm. globaali kilpailu puolestaan edellyttää uudistumista niin yrityksiltä kuin niitä tukevalta infrastruktuurilta.

Muutosten haltuunotto ja tämän tiedon suhteuttaminen aiempaan tietoon vaatii tutkimusta. SWiPE-tutkimuskonsortiossa tehtyjen tutkimusten mukaan asiantuntijoiden työssä digitalisaatio edistää ammattiosaamista, mutta vaatii organisaation tukea onnistuakseen. Uusien prosessien hallinta ja onnistunut käyttöönotto vaativat osaamisen kehittämistä ja uudistumista myös organisaatioiden ja instituutioiden tasolla.

Selonteko esittelee ansiokkaasti aiheen erityyppisiä jäsentelyjä ja uusien käsitteiden ja tekijöiden erotteluja. Tämä johtaa pohtimaan tarkastelun kestävyyttä, koska tutkijat muuttavat ja kehittävät käyttämiään käsitteitä, tiedon kertyessä. Uuden ilmiön merkityksen ja aseman ymmärtämisessä käsitteiden jäsentely ja haltuunotto ovatkin ensisijaisen tärkeitä. Selonteossa olisi toivonut, tutkijoita koskevien jaottelujen esittelyn sijasta, enemmän huomiota ilmiön kytkeytymiseen oppimiseen ja osaamispääomaan. Selonteon olisi ollut tärkeää myös suhteuttaa jo tapahtuneita muutoksia ja esitellä eri tutkimuksissa saatuja lukuja ymmärryksen vahvistamiseksi siitä, mikä kaiken kaikkiaan on tähänastisten muutosten kokoluokka, sekä miten nuo luvut tulevat kertautumaan lähitulevaisuudessa.

Tilastokeskuksen tutkimuksessa on arvioitu, että Suomessa alustatyöstä enemmän kuin 25% tuloistaan vuoden aikana ansainneita on alle yksi prosentti, tarkimman arvion mukaan vain noin n. 0.3% työvoimasta. Ruotsissa arvio työvoimaosuudesta on tänä päivänä (2018 arvioituna) hieman suurempi, 2.5%. Aineiston keruussa olevan eron takia nämä kaksi lukua eivät ole täysin vertailtavissa. Norjasta esitetty tilastoluku on Suomen ja Ruotsin välimaastossa. Tutkijoiden raportoimien tietojen mukaan joissakin Euroopan maissa alustatyö on yleisempää (mm. Pesole et al., 2018). Tutkimustemme mukaan markkinoiden toiminta ja hintataso vaikuttavat merkittävästi myös alustatyön kysynnässä, sen tarjonnan ohella.

Realistisesta työvoimaosuuden ja lukujen tämänhetkisestä pienuudesta huolimatta alustojen merkitystä yritysten ja julkisen sektorin toiminnassa ei voida tänä päivänä ohittaa, ja suurin osa alustatalouden tutkijoista hyväksyy ajatuksen myös siitä, että ajan myötä osa tietotyöstä siirtynee alustoilla tehtäväksi. Tällöin alustalla työskentely on myös työn organisoinnin tapa, ja voi luoda esimerkiksi useamman yrityksen kesken jaettavaa työtä.

Tämä havainto saa tukea SWiPEn omista aineistoista ja tutkimuksesta: korkeakoulutetut suhtautuvat alustatalouteen ja työhön hyväksyvästi, eivätkä näe digitalisaatiota niinkään uhkana vaan enemmänkin mahdollisuutena. Tämä koskee sekä oman työn ja osaamisen myymistä, digitalisaatiota kuin myös työn tekemistä alustoilla perinteisen työpaikalla tehtävän työn sijasta (www.smartworkresearch.fi). Tutkimassamme Upwork-yrityksessä, joka on globaali asiantuntijatyötä välittävä yritys, työskennelleet, Suomeen rekisteröityneet osaamisensa ja työnsä myyjät pitivät työskentelyä alustalla pääosin hyvänä ja joustavuutta tarjoavana lisärahoituksena (Pajarinen ym.

2018). Upwork kyselyssämme vastanneista yli puolet oli vielä opiskelemassa, ja halusi lisäansioita joustavasti. Tuolloin alustojen käyttö työn tekemisen paikkana oli monelle luonteva työmuoto, mutta jatkuessaan keskeisenä yksilön ansaintakeinona se asettaa instituutioille uudentyyppisiä haasteita. Niin Suomessa kuin muuallakin alustatyö mahdollistaa joustoja yksilölle, tarjoaa lisäansioiden mahdollisuuden, mutta monet tutkimukset ovat osoittaneet, että ainoana ja pitkäaikaisena toimeentulon muotona alustatyö vaatii oman työpanoksensa myyjältä enemmän työpanosta ansaittua euroa kohden. Alustatyön monet epäkohdat korostuvat ajan myötä, mm. työyhteisö ja työhön kiinnittyminen jäävät puuttumaan, samoin eläketurvasta ja sosiaaliturvasta huolehtiminen voivat jäädä yksilön omaksi tehtäväksi.

ILO:n globaaliraportin mukaan globalisaation ja digitalisaation lisäksi kaksi keskeistä, kaikkea muutosta kehystävää voimaa ovat demografia ja ilmaston muutos (ILO, 2017). Työelämän tulevaisuus ja työn muutokset saavat merkittävän selitysvoimansa näistä megatrendeistä, ja erityisesti ilmastonmuutoksesta ja Suomessa väestön ikääntymisestä. Näiden jälkimmäisten seikkojen pohtiminen suhteessa työn muutokseen onkin nostettu raportissa esille merkittävänä muutosta ja epävarmuutta tuottavana seikkana. SWiPE-tutkijat ovat tutkimustuloksissaan todenneet, että potentiaalisimmat kasvualat alustaratkaisuille Suomessa ovat nimenomaan sote-sektorilla (ETLA 2017). Tuolloin puhumme alustoista toimintojen järjestäjänä. Tämän tyyppinen alustojen käyttö on jo arkipäivää, ja tutkimusten mukaan voi tehostaa toimintaa onnistuessaan.

Valiokuntaraportti ottaa ansiokkaasti esille konkreettisia esimerkkejä, kuten Työmarkkinatorin, joka kokoaa yhteen auki olevat työpaikat ja auttaa yhdistämään työntekijöitä työpaikkoihin. Tämän tyyppinen alusta tehostaa julkisen sektorin toimintaa, ja parhaimmillaan hoitaa monia tiedon jakamiseen ja yhteiskunnan toimintaan liittyviä tehtäviä tehokkaasti. Vaikka tämän tyyppinen alusta tekee osan “työstä” tuomalla toimijoita yhteen, ja siten tehostaa kansantaloudellisesti poistamalla kustannuksia työnvälityksestä, se edellyttää myös uusia ratkaisuja yhteiskunnallisilta instituutioilta onnistuakseen tehtävässään.

Tutkimustemme mukaan alustatyö luo parhaimmillaan mahdollisuuksia niin yrityksen perustamiseen kuin palkkatyöpaikan löytymiseen alustan kautta. Mutta tämä onnistunut kehityssuunta ei ole ainut mahdollinen kehityssuunta tutkimusten mukaan. Työntekijöiden osaamistasolla ja osaamistason ylläpitämisellä on ratkaiseva merkitys alustatyön myönteisessä kehityksessä. Niin Suomessa kuin globaalisti itsensä työllistäminen ei alustatyössä välttämättä perustu yrittäjämäiselle riippumattomuudelle eikä myöskään tee osaajasta yrittäjää perinteisessä mielessä. Kyse on uudenlaisesta työsuhteesta, jossa välittäjäorganisaatio toimii keskeisessä asemassa alustataloudessa. Tutkimustulokset osoittavat myös, että alustat eivät välttämättä toimi työn tekijän parhaaksi. Oman osaamisen kehittäminen erityisesti asiantuntijoiden tekemässä alustatyössä voi jäädä heikoksi. Lisää tutkimusta tarvitaan osaamisen kehittämisestä alustatyössä. Kysymyksellä on kansantaloudellista merkitystä osaamispääoman mahdollisesti rapautuessa.

Osaamisen ylläpitämisen ohella yhtä lailla kysymykset eläketurvan ja sosiaaliturvan järjestämisestä ovat kansantaloudellisen tehokkuuden ja tulevaisuuden kannalta erittäin merkittäviä. On mahdollista, että alustatyö yksilön ainoana elannon ansaintakeinona jää koko työmarkkinoiden näkökulmasta marginaaliseksi ilmiöksi esimerkiksi pohjoismaisissa, lähinnä kasvavan ja kompetentin globaalin kilpailun vuoksi. Tästä huolimatta alustatyö haastaa olemassa olevia rakenteita uudistumaan koulutuksen eläketurvan, sosiaaliturvan ja vaikkapa työterveyshuollon osalta, näin myös SWiPEn tutkimusten mukaan. Selonteon havainnot ovat oikeansuuntaisia ja ehdotetut toimenpiteet 1 ja 2 ovat järkeviä suhteessa tutkimushavaintoihin.

Selonteko sisältää lukuisia konkreettisia toimenpide-ehdotuksia, joita on lukuisia ja joiden läpikäynti yksittäisinä toimenpiteinä vaatisi enemmän tilaa kuin mitä valiokunnan lausunnossa on mahdollista

tehdä. Selonteon toimenpide-ehdotuksilla yhteisesti on merkitystä kahdella tavalla: ne rakentuvat avoimen valmistelun periaatteille ja edustavat siten laajaa valmistelua, ja siten sisältävät paljon myös poikkihallinnollisia, systeemisiä uudistusehdotuksia. Tämä on kannatettava ja kestävä tapa rakentaa pitkälle tulevaisuuteen meneviä ratkaisuja, koska systeeminen näkökulma korostuu: kyse ei ole yksittäisten muutosten asemasta ja tekemisestä vaan muutosten verkostosta, joilla on yhteinen, strateginen suunta. Nämä systeemiset uudistusehdotukset vaativat kuitenkin laajaa yhteensovittamista ja orkestrointia, ja niiden yhteisedistäminen myös isoa hallinnollista haastetta. On kiitettävä selontekoa tästä systeemisestä lähestymistavasta.

Yksittäiset toimenpide-ehdotukset sisältävät mm. useita yritysten kansainvälisiä rekrytointitoimintoja helpottavia ratkaisuja jotka ovat kannatettavia. Tämän lisäksi selonteon olisi ollut hyvä kohdistaa huomiota myös yritysten toiminnan uudistumisen välttämättömyyteen, suureksi osaksi kansainvälisen markkinoiden ennustamattomuuden vuoksi. Tässäkin alustatalous voisi olla merkittävä tekijä, osaamisen ja jatkuvan oppimisen rakentaminen osaksi yhteistyössä julkisten toimijoiden, kuten koulutusinstituutioiden kanssa tapahtuvaa toimintaa edellyttää alustatalouden ratkaisuja.

Työelämän, yritysten ja jatkuvan kouluttautumisen yhteys on keskeinen lähitulevaisuuden haaste, jotta yritysten innovaatiopääoma ja työntekijöiden osaamispääoma eivät rapaudu. Ratkaisut edellyttävät systeemisiä toimenpiteitä. Tätä selonteon esitetyissä toimenpiteissä olisi korostettava enemmän kuin mitä nyt on tehty.

Toimenpide-ehdotusten luettelo ja useat sen sisältämät yksittäiset ehdotukset pitävät sisällään myös arvositoutuneita ehdotuksia. Pidän tätä oikeansuuntaisena, koska ne edellyttävät arvokeskustelun sitomista osaksi kehitystyötä ja tehtäviä ratkaisuja. On tärkeää havaita ja ottaa huomioon selonteon työn ja toimeliaisuuden arvoa sinänsä alleviivaavat seikat, joiden avulla korostetaan työtä ja osaamista yksilön itseisarvon rakentajana. Kun työtä ajatellaan yksilön osaamisen yhtenä mutta ei ainoana ulottuvuutena, esille nousevat myös muut seikat, kuten yksilön ottaminen osaksi yhteisöä ja osaamisen arvostaminen ilman sen markkinahintaa. Ansioiden ja tehokkuuden korostuminen – myös alustatyöstä puhuttaessa – unohtaa helposti nämä selonteon esille nostamat tärkeät seikat.

Alustatyön ja alustatalouden tutkimus, myös SWiPEssä tehty monitieteinen tutkimus nostaa usein esille tärkeän seikan teknologioiden edistämisessä ja käyttöönotossa: niin sanotut ’ei-tarkoitetut seuraukset’ (unintended consequences) ovat osa teknologian käyttöönottoa, soveltamista ja pyrkimystä kohti teknologioiden tarkoitettuja seurauksia (intended consequences). Näillä ei-tarkoitetuilla seurauksilla on merkittävä roolinsa teknologian käyttöönoton onnistumisessa ja tässäkin esitettyjen toimenpiteiden menestymisessä. Tämä ei-tarkoitettujen seurausten merkitys ja niiden riittävä analyysi on SWiPE-tutkimusten mukaan aiheellista pitää esillä ja arvioida jokaisen teknologiaan nojaavan toimenpide-ehdotuksen kohdalla. Tämän arviointi vaatii monitieteistä tutkimusta ja arvioivaa hallinnon kehittämistä ja näiden välistä dialogia osana toimenpide-ehdotusten käytäntöön viemistä.

Turussa, 15.1.2018

Anne Kovalainen

Professori, Turun yliopisto

SWiPE konsortion johtaja

Lausunnossa käytetyt SWiPE-konsortion tutkimusraportit, alustukset ja julkaisut ohessa. Täydellinen julkaisuluettelo ja aktiviteetit: www.smartworkresearch.fi

Kovalainen, A. (2018) Innovation and research at Universities. Talk at Harvard University, WCFIA. 7.12.2018.

Poutanen, S. & Hytönen, K. (2018). Pääkirjoitus: Kansainvälisen WORK2017-konferenssin näkökulmia työn tulevaisuuteen. Futura, 2.

Pajarinen, M., Rouvinen, P., Claussen, J., Hakanen, J., Kovalainen, A., Kretschmer, T., Poutanen, S., Seifired, M. & Seppänen, L. (2018). Upworkers in Finland: Survey Results. ETLA Report No 85.

Rouhiainen, S. (2018). Asiantuntijatyo¨alustatalouden aikakaudella -kyselyn raportti. SWiPE-report. Turku School of Economics.

Pajarinen, M., Rouvinen, P. (2018). Digitalisaatio muuttaa ammattijakaumia, työn sisältöä ja rakennetta, mutta ihmistyö ei häviä. Teoksessa T. Michelsen, K. Reijula, L. Ala-Mursula, K. Räsänen Kimmo & J. Uitti (Toim.), *Työelämän perustietoa,* Duodecim.

Seppänen, L., Hasu, M., Käpykangas, S., & Poutanen, S. (2018). On-demand work in platform economy: implications for sustainable development. In S. Bagnara, R. Tartaglia, S. Albolino, T. Alexander & Y. Fujita (Eds.), Proceedings of the 20th Congres of International Ergonomics Association (IEA 2018) (Vol. Volume VIII: Work, Organizational Design and Sustained Development pp. 803-811., pp. 803-811): Springer.

Hytönen, K. & Kovalainen, A. (2018). Koulutuksen ja työelämän rajapinnat yritysvetoisessa ammatillisessa koulutuksessa: Tapaustutkimus KONE Hissit Oy. Ammattikasvatuksen aikakauskirja, 1, 26–43.

Kovalainen, A. & Poutanen, S. (2018). Yrittäminen ja yrittäjyys – vähenevän palkkatyön korvaaja ja hyvinvoinnin tuottaja. Teoksessa T. Michelsen, K. Reijula, L. Ala-Mursula, K. Räsänen & J. Uitti (Eds.), Työelämän perustietoa. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.